

“MULTİKULTURALİZMƏ GİRİŞ” KURSUNUN TƏDRİSİNƏ QOYULAN METODİK TƏLƏBLƏR

İmaş HACIYEV,

sənətsünəşliq üzrə elmlər doktoru, dosent,
Özbəkistan Respublikası TURON EA-nın həqiqi üzvü,
Rusiya Təbiət Emləri Akademiyasının həqiqi üzvü,
Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin üzvü,
Bakı Dövlət Universiteti Qazax filialının dosenti,
imash.hajiyev@mail.ru

Xülasə. Dünya qloballaşdıqca millətlərarası ziddiyyətlər, konfliktlər, qarşıdurmalar və s. problemlər də çoxalır. Belə bir şəraitdə cəmiyyətin siyasi kurslarının tənzimlənməsi üçün qarşılıqlı dialoqa, tolerant münasibətlərin inkişaf etdirilməsinə olan ehtiyac daha da böyüyür.

Cəmiyyətdə insanların, xüsusilə gənclərin bu istiqamətdə maariflənməsi təbii ki, dövlətin daxili və xarici siyasətinin əsas xəttinə uyğun olaraq müxtəlif təbliğat vasitələri, o cümlədən təhsil müəssisələrində müvafiq fənlərin tədrisi ilə həyata keçirilir. Bugünkü beynəlxalq ictimai-siyasi arenadakı reallıqlara əsasən ali ixtisas məktəblərində tədris olunan fənlərdən biri də “Multikulturalizmə giriş” fənnidir. Təqdim olunan məqalədə multikulturalizmin etimoloji anlamı, mahiyyəti açıqlanır və onun tədrisində irəli sürülən tələblərdən bəhs olunur.

AÇAR SÖZLƏR: cəmiyyət, ziddiyyətlər, miqrasiya, tolerantlıq, multikulturalizm, tədris.

Имаш Гаджиев

МЕТОДИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПРЕПОДАВАНИЮ КУРСА «ВВЕДЕНИЕ В МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ»

Резюме. В отличие от прошлого, глобальный мир сегодня полон межэтническими противоречиями и конфликтами, конфронтациями и др. проблемами. В такой ситуации возникает большая потребность во взаимном диалоге и поддержании устойчивой толерантности для регулирования политического курса общества.

Просвещение людей в обществе, особенно молодежи, в этом духе, безусловно, осуществляется в соответствии с основной линией внутренней и внешней политики государства посредством различных средств пропаганды, в том числе преподавания соответствующих предметов в учебных заведениях. В соответствии с реалиями необходимости на современной международной общественно-политической арене одним из предметов, преподаваемых в высших учебных заведениях, является «Введение в мультикультурализм». В статье разъясняется этимологическое значение и сущность мультикультурализма, а также методические требования к его преподаванию.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: общество, противоречия, миграция, толерантность, мультикультурализм, обучение.

Imash Hajiyev

METHODICAL REQUIREMENTS FOR TEACHING THE COURSE “INTRODUCTION TO MULTICULTURALISM”

Summary. Unlike in the past, the global world today is full of inter-ethnic contradictions and conflicts, confrontations and other problems. In such a situation, there is a great need for mutual dialogue and the maintenance of sustainable tolerance in order to regulate the political course of society.

Enlightenment of people in the society, especially youth in this spirit, unconditionally, is carried out in accordance with the main line of domestic and foreign policies of the state through various means of propaganda including the teaching of relevant subjects in educational institutions.. In accordance with the realities of the need for a modern international socio-political arena, one of the subjects taught in higher educational institutions is “Introduction to multiculturalism.” The article explains the etymological meaning and essence of multiculturalism, as well as methodological requirements to its teaching.

KEY WORDS: society, contradictions, migration, tolerance, multiculturalism, education.

Qloballaşan dünyamız fəaliyyətin və yaşayışın rifahı naminə qarşılıqlı anlaşma şəraitində çoxsahəli əməkdaşlıq üzrə müsbət nəticələr əldə etməsinə baxmayaraq, etiraf etməliyik ki, o həm də ziddiyyətlər, qarşıdurmalar, milli münaqişələr məkanına çevrilmişdir. Təəssüf ki, bu proseslər vaxt keçdikcə sürətlənərək özünü daha da qabarıq şəkildə büruzə verir. Cəmiyyətin dinamik inkişaf qanunauyğunluqlarına əsasən baş verən ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, sosial-mədəni dəyişikliklər bu proseslərin yaratdığı problemlərin həlli istiqamətində yeni yanaşma formalarının, modellərinin axtarılmasını zəruri edir. Tarixən homogen cəmiyyətlərdə mədəni müxtəlifliyin artması, xüsusilə, qloballaşma şəraitində miqrasiya axınlarının artması ilə əlaqədar etnomədəni, dini müxtəlifliyin tənzimlənməsi və idarə edilməsi problemi prioritet məsələlərə çevrilir.

Multikultural cəmiyyətlərdə çoxluq və azlıqların birgəyaşayış normalarına uyğunlaşmaları ilə əlaqədar ortaya çıxan problemlərin tənzimlənməsinin daim aktual olması dövlət siyasətinin prioritet sahəsinə çevrilərək, müvafiq siyasi-ideoloji yanaşmaların, elmi-nəzəri ideyaların axtarışının diqqət mərkəzində olmasını tələb edir. Beləliklə, cəmiyyətdəki çoxluq və azlıq münasibətlərindən doğan problemlərin daha sivil həll yolları araşdırılmalı, yeni fikirlər, nəzəriyyələr vaxtaşırı müzakirə edilməlidir.

“Multikulturalizm” sözü latın mənşəli olub, “multi” – çox, “kultura” – mədəniyyət mənasını ifadə edir. Yəni çoxmədəniyyətlik, dövlət əhalisinin linqvistik və konfessional mozaikası, çoxmədəniyyətli cəmiyyət. Bu termin II Dünya müharibəsindən sonra, XX əsrin 60-cı illərinin sonunda Kanadada bu və ya digər siyasi və s. sənədlərin tərtibi zamanı dövlət tərəfindən geniş istifadə edilməyə başlanılmışdı. 1971-ci ildə isə rəsmi şəkildə həmin ölkədə qəbul edilmişdi.

Tanınmış mütəxəssislər mövcud akademik ədəbiyyatların ümumi təhlilindən belə qənaətə gəlirlər ki, multikulturalizm anlayışını ifadə etdiyi mənə baxımdan 4 qrupda cəmləşdirmək olar:

1. Multikulturalizm - əhalinin müxtəlifliyi barədə demoqrafik faktların təsviridir (deskriptiv yanaşma);

2. Multikulturalizm - ədalət və bərabərliyin siyasi fəlsəfəsidir;

3. Multikulturalizm - etnik-mədəni, irqi və dini müxtəlifliyin tanınmasına və idarə edilməsinə istiqamətlənmiş siyasətdir;

4. Multikulturalizm - müxtəlifliyin ictimai diskursa qəbul edilməsi, ictimai fikirdə tanınması və dəyər verilməsidir [1, s.15].

Multikulturalizm anlayışının nisbətən fərqli interpretasiyası aşağıdakı kimi diqqətə çatdırılır:

- empirik faktdır;
- ideologiyadır;
- siyasət və siyasi proqramlardır;
- praktika və fəaliyyətdir;
- əks-hegemonluqdur [1, s.20].

Əlbəttə ki, multikulturalizmin mövzusu ilə bağlı fikir və mülahizələr genişdir və onların yeni alternativlərinin yaranması, diskussiya predmetinə çevrilməsi də istisna deyildir. Multikulturalizm haqqında ümumiləşdirilmiş fikir və mülahizələri nəzərə alaraq onun mahiyyətini kompleks şəkildə aşağıdakı kimi izah etmək olar.

Multikulturalizm:

- çoxmillətli cəmiyyətdə etnomədəni müxtəlifliyin ifadəsidir;
- çoxmillətli cəmiyyətin etnik dəyərlər sistemidir;
- çoxmillətli cəmiyyətdə fərqli düşüncəyə, dini adət-ənənəyə qarşı tolerantlıqdır;
- çoxmillətli cəmiyyətdə (ölkədə) mədəni muxtariyyətdir;
- homogen cəmiyyətdə inteqrasiya və adaptasiyadır;
- milli azlıqların, onlara məxsus etnik-mədəni dəyərlərin tanınması və qorunmasıdır;
- milli azlıqların hüquqlarının təmin edilməsi üzrə ideologiya və dövlət siyasətidir;
- çoxmillətli cəmiyyətdə irqçilik və şovinizm meyillərinə qarşı yönəlmiş mübarizədir;
- çoxmillətli cəmiyyətdə birgəyaşayışın həyat təzi və fəlsəfəsi, hüquq bərabərliyinin, ədalət və azadlığın təntənəsidir.

Göründüyü kimi, multikulturalizm sadəcə termin olmayıb, özündə kifayət qədər geniş məzmunu ifadə edir.

Beləliklə, inkişaf etmiş cəmiyyətlərdə tarix boyu mədəniyyətlər (dominant və gəlmə) bir-birindən faydalanaraq müəyyən elementləri bir-birinə ötürmüş, inteqrativ inkişafda olmuşlar. Bu baxımdan başqa ölkələr kimi, Azərbaycan da bir sıra dəyərləri qonşu xalqların mədəniyyətinə ötürmüş, eyni zamanda onların mədəniyyətlərindən faydalanmış və zənginləşmişdir. Burada dini inanclar, dil, musiqi, təsviri sənət və s. sahələr üzrə nümunələri qeyd etmək olar. Bu da tarixi şəraitdə miqrasiya axınlarının yerdəyişməsi ilə bağlı baş verən prosesdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, bu gün dünya daha da qloballaşmaqdadır və hər hansı mədəniyyət nümunəsi, yaxud elementinin başqaları tərəfindən özününkünə uyğunlaşdırılması daha sürətlə baş verir. Lakin burada da diqqət çəkən ciddi məsələlər vardır. Məsələn, Avropada və ya digər inkişaf etmiş ölkələrdə elə adət-ənənələr vardır ki, (hətta öz dövlətləri tərəfindən qanunla tənzimlənə belə) onları Azərbaycan mentalitetinə gətirmək birmənalı şəkildə olmaz.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan tarixin müxtəlif mərhələlərində həmişə özünün multikultural mühiti ilə seçilmişdir. Məsələn, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə Bakı dünyanın çoxmədəniyyətli şəhərlərindən biri olmuşdur [2, s.412].

Azərbaycanda multikulturalizm siyasətinin əsası Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Bu siyasətlə bağlı olan fikirlər onun siyasi fəaliyyətində prioritet yer

tuturdu: "Azərbaycan əhalisinin çoxmilli tərkibi bizim sərvətimizdir, üstünlüyümüzdür. Biz bunu qiymətləndiririk və qoruyub saxlayacağıq" deyən Ulu Öndər sonrakı siyasi fəaliyyətini yorulmadan bu sərvətin qorunmasına, əbədi yaşamasına sərf etmişdir. Onun təşəbbüsü ilə multikultural ənənələrin qorunması siyasəti və bu siyasətin əsasını təşkil edən tolerantlıq prinsipi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının bir sıra maddələrində təsbit edilmişdi [2, s.416].

Hazırkı şəraitdə bu siyasəti ölkə Prezidenti İlham Əliyev uğurla aparır. O bu siyasətin həyata keçirilməsində BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı və s. nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa xüsusi önəm verir. Cənab Prezidentin 15 may 2014-cü il tarixli Fərmanı ilə Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin yaradılması, həmçinin 2016-cı ilin Azərbaycanda "Multikulturalizm ili" elan edilməsi dövlətin multikultural siyasətinin bariz nümunəsi kimi ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. "Multikulturalizm ili" çərçivəsində regionlarda aidiyyəti qurumlar tərəfindən mədəni və siyasi tədbirlər təşkil edilmişdir [3, s.62-65].

XX yüzilliyin ikinci yarısından etibarən dünyanın siyasi mənzərəsi fonunda ortaya çıxan problemlərlə bağlı multikulturalizm postmodern təlim kimi təşəkkül taparaq inkişaf etmişdir. 2014-2015-ci tədris ilinin payız semestrindən etibarən İtaliya, Rusiya, Bolqarıstan, Belarus, Litva, Çexiya, Gürcüstan və digər ölkələrin tanınmış universitetlərində, həmçinin ölkəmizin müxtəlif ali məktəblərində "Azərbaycan multikulturalizmi" fənninin tədrisinə başlanılmışdır. 2015-ci tədris ilinin I semestrindən "Multikulturalizm giriş" (bakalavriat) və "Azərbaycan multikulturalizmi" (magistratura) fənləri ölkəmizdə 29 ali məktəbdə [4, s.37], o cümlədən "Azərbaycan multikulturalizmi" fənni dünyanın 20-dən çox aparıcı universitetində tədris olunur [5].

Onu da qeyd etməliyəm ki, multikulturalizm ideyalarının yerli və beynəlxalq miqyaslı tədbirlər vasitəsilə təbliği və təşviqində Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın da müstəsna xidmətləri vardır.

Multikulturalizm siyasəti dünya siyasətində diqqət mərkəzində olmasına baxmayaraq, müxtəlif ölkələrdə fərqli formada inkişaf etməkdədir. Məsələn, Avropa ölkələrindən Danimarka, Fransa, İtaliya, İsveçrə zəif multikulturalizm siyasəti yürüdən ölkələr hesab edilir, Avstraliya, Kanada, İsveç isə bu siyasəti daha geniş tətbiq edir [1, s.18-19].

"Multikulturalizm giriş" kursunun tədrisi ilə əlaqədar ilk növbədə onu qeyd etmək lazımdır ki, o, çoxsahəli fəndir. Bu baxımdan onun tədrisi inteqrativ təlim metodlarına əsaslanmalıdır. Buraya fəlsəfə, tarix, kulturologiya, ədəbiyyat, sosiologiya, politologiya, hüquq, etnoqrafiya, dinşünaslıq, sənətsünaslıq və s kimi elm sahələri aid edilə bilər. Kursun tədrisində mövzudan asılı olaraq həmin elm sahələrinə aid olan məlumatlardan əlaqəli şəkildə istifadə edilməsi zəruridir.

Kursun tədrisi ilə bağlı elmi-ixtisas ədəbiyyatlarında geniş şəkildə şərh edilmiş fikirlərə istinadən [4, s.11-22; 2, s.21-22], onun obyektini, predmetini, məqsəd və vəzifələrini qısaca aşağıdakı kimi izah etmək olar:

Fənnin obyektini çoxmədəniyyətlilik təşkil edir. Yəni çoxmədəniyyətli cəmiyyətdə mövcud olan irqi, dini, etnomədəni müxtəlifliklər və bu müxtəlifliklərin əsasını təşkil edən dəyərlər sistemi.

Fənnin predmetini isə cəmiyyətdəki çoxmədəniyyətliliyin və onun əsasını təşkil edən etnomədəni dəyərlərin tanınması, öyrənilməsi və qorunması ilə xarakterizə etmək olar.

Fənnin məqsədi multikultural cəmiyyətdəki müxtəlifliklərin və onların əsasını təşkil

edən dəyərlər sisteminin tanınması, öyrənilməsi və qorunması yollarının müəyyən edilməsi ilə səciyyələndirilir. Ümumbəşəri dəyərlərə və ideyalara söykənən multikulturalizm təlimi vahid cəmiyyətdə yaşayan etnik azlıqların hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi, onlara məxsus maddi və mənəvi dəyərlərin tanınması və qorunması yollarının öyrənilməsi üçün elmi baza yaratmaqla, konseptual ideya və nəzəriyyələri, həmçinin icmaların hərtərəfli fəaliyyəti ilə əlaqədar sosial-iqtisadi şəraitin, tolerant-mədəni mühitin yaradılması praktikasını ehtiva edir.

Tədris kursu üzrə qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulur:

1. Mədəniyyət və sivilizasiya haqqında zəngin məlumatlara yiyələnmək;
2. Etnik azlıqlar və onların tarixi-ənənəvi mədəniyyətləri ilə tanışlıq;
3. Ümumbəşəri mahiyyət kəsb edən dəyərlərlə tanışlıq;
4. Qlobal müstəvidə dünyanın siyasi mənzərəsini xarakterizə etmək, hadisələri real qiymətləndirmək və bu kontekstdə multikulturalizmin rolunu müəyyənləşdirmək;
5. Gənclərdə cəmiyyətin bütün dini-irqi azlıqlarına qarşı tolerant münasibəti formalaşdırmaq;
6. Gənc nəsildə milli özünüdərk, vətənpərvərlik, insanpərvərlik və s. müsbət keyfiyyətləri formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək;
7. Geniş təfəkkürə və dünyagörüşünə, yüksək mədəni-əxlaqi keyfiyyətlərə malik intellektual şəxsiyyət nümunəsinin formalaşdırılmasına nail olmaq;
8. Müasirlik kontekstində dünya mədəniyyətinə inteqrasiya.

Əlbəttə, çoxsahəli tədris fənninin qarşısında duran vəzifələr yalnız yuxarıda qeyd edilənlərlə məhdudlaşa bilməz. Cəmiyyətdə ictimai-siyasi durumun, sosial-iqtisadi vəziyyətin dinamik şəkildə dəyişməsi ilə əlaqədar bu vəzifələrə daha geniş müstəvidə baxıla bilər ki, bu da gənclərin ümumi dünyagörüşü və davranış mədəniyyətinin formalaşması və inkişafında önəmli rol oynaya bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədli N. Multikulturalizm: Panaseya, yoxsa alternativ. Bakı: "XXI" MMC, 188 s.
2. Multikulturalizmə giriş. Ali məktəblər üçün dərslik. Akademik R.Ə. Mehdiyevin elmi redaktəsi ilə. Bakı: "Şərq-Qərb", 2019, 431s.
3. Hacıyev İ.A. "Qafqaz Albaniyasını öyrənirik" layihəsinin Şəmkir-Ağstafa elmi turu // "Elm və həyat" elmi populyar jurnal, 2016, № 4 (459), s. 62-65.
4. Hacıyev A.N., Cəfərova E.N., Məmmədov İ.M. Multikulturalizmə giriş: Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı: "Mütərcim", 2018, 372 s.
5. <https://paralel.az/az/article/128514>
6. <https://studref.com/496956/politologiya/multikulturalizm>